

הרב שבה שולמן

האם ראוי להקים צבא עוצמתי ביותר? – עיון בסוגיית ריבוי סוסי להימה¹

א. האם קיימת הגבלה על ריבוי סוסי להימה?

בפרשת שופטים (דברים יז, יד-כ) עוסקת התורה במצוות מינוי מלך, ובתוך כך גם בהגבלות החלות עליו ועל ממלכתו. בין שאר ההגבלות נאמר (שם שם, יד):
רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס, וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד.

אסור אם כן להרבות בסוסים, מחשש להחזרת עם ישראל למצרים. קיימות שלוש גישות מרכזיות בשאלת היחס בין איסור ריבוי סוסים ובין החשש מירידה למצרים: א) איסור ישיבה במצרים, או קיום מסחר עם אומה זו, היא הסיבה ל'לא ירבה לו סוסים'; ב) ירידה למצרים היא עונש על ריבוי סוסים;³ ג) אלה שני איסורים שונים שאינם תלויים זה בזה.⁴ עם זאת, התורה אינה מפרשת אילו סוסים אסור להרבות - האם מדובר בסוסי רכיבה, סוסי מלחמה, סוסי מרוצים, ואולי קיים איסור על הסוגים השונים כולם.⁵ יתרה מזאת, לא מפורש בפסוקים אם משמעות האיסור כללית ורחבה, ולמעשה מצופה מהמלך למעט בעוצמתו הצבאית והמדינית, וזה עומק התוכן של האיסור 'לא ירבה לו סוסים'. לשאלה זו התייחסה המשנה בסנהדרין (פ"ב מ"ד), באומרה: 'לא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו', כלומר המשנה מדגישה שהתורה מתירה ריבוי סוסים

1. ברצוני להודות לרב פרופ' נריה גוטל, לרב פנחס ויסנברג, לרב אחיה ליפשיץ ולרב ד"ר יואל פרידמן, שתרמו לטיוב המאמר.
2. רש"י, דברים יז, טז: אסור להרבות סוסים כדי 'שלא ישיב את העם מצרימה, שהסוסים באים משם'; ספר החינוך תצט; ר' אליהו מזרחי (שם) - האיסור הוא להושיב פקידים במצרים כדי שישלחו סוסים למלך. לגבי איסור סחר סוסים עם המצרים, ראה רבנו מיוחס, דברים יז, טז; הלכות ארץ ישראל (אשר היו שייחסוהו לבעל הטורים), דין קדושת הארץ, אות יד, עמ' יח; כלי יקר דברים יז, יח.
3. ראה תרגום המיוחס ליהונתן, דברים שם, הסובר שירידה למצרים היא עונש על ריבוי הסוסים. וראה טענה כזו אצל אברבנאל, שם ד"ה ולא ישיב את העם, בהסבר השני.
4. הסוברים שמדובר בשני איסורים שונים הם רמב"ן דברים שם; ר"פ פערלא, ספר המצוות לרס"ג, ל"ח רלה, ד"ה אלא שחזר בו; כלי חמדה שופטים אות ח עמ' קכא עמודה א; רע"א סנהדרין כא ע"ב, שאסור להרבות סוסים אפילו לא ישיב את העם למצרים.
5. לגבי סוסי מרוצים, ראה ספרי זוטא לדברים (מהדורת מנחם כהנא), שופטים יז, טז.

כנדרש למרכבתו הצבאית, ואינה מגבילה אפוא את גודל הצבא.⁶ נראה שאף התלמוד הבבלי על אתר (כא ע"ב) הולך בדרך זו:

תנו רבנן, לא ירבה לו סוסים - יכול אפילו כדי מרכבתו ופרשיו, תלמוד לומר לו, לו אינו מרבה אבל מרבה הוא כדי רכבו ופרשיו.

מהבבלי עולה אפוא שהאיסור אינו אלא על סוסי מלך שמשמשים אותו לצרכים אישיים וכדו', אך אין הגבלה על מספרם של סוסי לחימה. ועוד המשיך התלמוד (שם) ושאל: 'טעמא דכתב רחמנא לו, הא לאו הכי הוה אמינא אפילו כדי רכבו ופרשיו נמי לא', ומשיב התלמוד: 'לא צריכא, לאפוש'. נקודת המוצא היא שמלך יכול להרבות כלי מלחמה ללא הגבלה, ואף אם הייתה חסרה המילה 'לו', אין ספק שהיה מותר למלך להרבות סוסים. אם כן, מה באה מילה זו לחדש? עונה התלמוד שהמילה 'לו' מחדשת שמותר להקים צבא גדול ורב.⁷

נראה שכתלמוד הבבלי פסק הרמב"ם בפירוש המשנה (סנהדרין פ"ב מ"ד): מותר למלך להרבות סוסים כמה שירצה לרכיבת הצבא, וכן ירבה סוסים במחנהו כדי להבהיל את האויב, ולא אסר ה' עליו אלא שלא יהו לו סוסים בטלים באורות מזומנים לרכיבתו באחד הימים.

ניכר שהרמב"ם מתיר למלך להגדיל את המחנה הצבאי כמה שירצה, והתורה אינה מגבילה את כמות כלי המלחמה. זאת ועוד, באיגרת לבני מרשיליא⁸ כותב הרמב"ם 'שלא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכיבוש ארצות', ולכן 'אבדה מלכותנו והחריבה בית מקדשנו והאריכה גלותנו'.⁹ נראה אם כן שלפי התלמוד ולפי פירוש הרמב"ם, המלך צריך לדאוג לצבא גדול וחזק, והתורה מצפה ממנו שלא לסמוך על הנס. איסור הריבוי מוסב אפוא על סוסי רכיבה, ולא על סוסי לחימה. לפי גישה זו, המלך צריך לעשות את מרב המאמצים כדי לשמור על שלום ממלכתו ועל שלום תושביו. דומה שדרך שונה בסוגיה זו יש לרמב"ן, בפירושו לספר דברים (יז, טז):

6. כך כתבו פרשני המשנה, וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה: 'מותר למלך להרבות סוסים כמה שירצה לרכיבת הצבא, וכן ירבה סוסים במחנהו כדי להבהיל את האויב'. לפי הבנה זו, התורה מגבילה את סוסי האישיים של המלך שנועדו לרכיבתו, ואינה מגבילה את מחנהו הצבאי. בדומה לכך, אף איסור 'כסף וזהב לא ירבה לו מאד' (יז, יז) מתייחס לממון שמונח בבית גנזיו של המלך כדי להתגאות בו, אולם מותר למלך להרבות בכסף לצורכי הציבור ולמלחמותיהם, וכדי שייתן שכר לחילותיו ועבדיו (רמב"ם, הלכות מלכים פ"ג ה"ד). בדומה לכסף וסוסים, אף איסור 'לא ירבה לו נשים', המגביל את נשות המלך לשמונה עשרה, חל על המלך לבדו.

7. אף בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב דברים יז, טז) משמע כדברי התלמוד: 'רק לא ירבה לו סוסים - לו אינו מרבה, אבל הוא מרבה כדי רכבו ופרשיו'. וראה עוד יד רמ"ה, סנהדרין כא ע"ב ד"ה ומתמהינן, שלפי הר"י מיגא"ש מותר להרבות מאוד את המחנה הצבאי, ואף מותר להעמיד בו סוסים בטלים לצורך הפחדת האויב.

8. העיר Marseille שבדרום-מזרח צרפת (פרובנס).

9. וראה אגרות הרמב"ם ב, מהדורת ר"י שילת, עמ' תפ, איגרת על גזרת הכוכבים.

ויתכן שדרך הכתוב, כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך שחורה המותרת, שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאוד, אבל יהיה מבטחו בשם אלהיו.

לפי הרמב"ן, איסור 'לא ירבה לו סוסים' מורה למלך שלא ישם מבטחו ברוב רכבו ופרשיו, אלא יסמוך על ה' אלוקיו.¹⁰ או אז יוצא שעל פי הרמב"ם אין הגבלה על סוסי צבא של המלך, בעוד שלפי הרמב"ן התורה הגבילה אף סוסי צבא. עם זאת, הרמב"ן אינו מציין מפורשות, ובלשון הלכתית ברורה, אם קיימת דרישה מהמלך להפחית כמותית מסוסי המלחמה כדי שלא יבטח על רוב מרכבותיו, או שמותר למלך להרבות את מחנהו ללא גבול. ואכן רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בעל ה'אור שמח', כתב שבסוגיית סוסי המלחמה קיימת מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן,¹¹ אך הוא אינו מבהיר אם אין זו אלא רק מחלוקת בפרשנות המקרא או שנובעת ממנה השלכה מעשית בשאלת הטלתה של מגבלה על גודל הצבא, שלא יהיה 'עצום מאד'.

ב. מחלוקת רמב"ם ורמב"ן בנושא ביטחון והשתדלות

נראה שניתן להקביל מחלוקת זו למחלוקת השקפתית נוספת בין הרמב"ם לרמב"ן, בסוגיית ההשתדלות הרצויה בענייני הרפואה. מעיון בסוגיה זו, המקבילה, ננסה להבין את שיטת הרמב"ן, בכל שנוגע להסתמכות ולהישענות על ה' בהכנות לקרב.¹² הרמב"ן (ויקרא כו, יא) סבור שאדם חולה הבוטח בה' אינו צריך ללכת לרופאים: ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה'... והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו... ועוד שניתנה רשות לרופא לרפאות, ולא ניתנה רשות לחולה להתרפאות.

לא כן דעת הרמב"ם. לעומת דרישת הרמב"ן להתרחק מרופאים ולסמוך על ה' בשעת מחלה, הרמב"ם אוסר על תלמיד חכם לדור בעיר שאין בה רופא (הל' דעות פ"ד הכ"ג), ומחייב חולה לאכול ביום כיפור על פי הרופאים, אף נגד רצונו (הל' שביתת עשור פ"ב

10. ראה תענית כב ע"ב, שיאשיהו בטח בברכת ה' 'וחרב לא תעבור בארצכם', ויצא להילחם נגד פרעה נכה, אלא שהוא לא ידע שדורו אינו ראוי לברכה זו.

11. אור שמח, הל' מלכים פ"ג ה"ג.

12. בשו"ת משפט כהן, סי' קמד, מבאר מרן הרב קוק שקיימת חובת השתדלות גם בענייני הכלל: 'בטחון גמור על קיום האומה מצד אחד וחובת ההשתדלות בכל מה שיוכל לחזק את קיומה וק"ו להסיר שום סכנה שתוכל ח"ו להביא עליה השמד וכילוי ה' יצילנו... וחייבים אנו לעשות כל המיצי בידינו. ורס"ג אומר בספר האמונות והדעות (מאמר י' פט"ו) על מי שאומר שבטוח בה' על עניני עוה"ז בלא השתדלות שהיא דעה זרה'. אולם השווה עין איה ברכות א, פרק ראשון פסקה קמג: 'והנה אצל הכלל מצינו סתירות. לפעמים ההשתדלות משובחת ומחויבת, ולפעמים תחשב חסרון... והדברים ניכרים שתלוי במצב המוסרי של העם'. לדוגמה: 'מלחמת העי הייתה מלאה השתדלות... ולעומת זה במלחמת גדעון נאמר לו רב העם'.

ה"ח).¹³ נראה שלפי הרמב"ן קיים גבול להשתדלות שאדם צריך לעשות, מכיוון ש'אני ה' רופאך'. לעומתו, הרמב"ם סובר שמוטלת חובה על החולה ללכת לרופא ולעשות את מרב המאמצים הגשמיים כדי להירפא. ייתכן אם כן לדמות מחלוקת זאת לשאלת חיובו של המלך בבניית עוצמה צבאית. לפי הרמב"ן, כשם שחולה חייב לסמוך על ה', כך מלך צריך לבטוח ב'בעל המלחמות' ולהגביל את צבאו. לעומת זאת הרמב"ם, שמחייב חולה ללכת לרופא ולא לסמוך על הנס, יחייב את המלך לבנות צבא גדול בכל האמצעים הגשמיים העומדים לרשותו.¹⁴

ואולם, לאמיתו של דבר נראה שאין הכרח להקביל את שיטת הרמב"ן בסוגיית הרפואה לשיטתו בהלכות צבא, והוא הדין לרמב"ם. ראשית, ייתכן שדברי הרמב"ן בהלכות רפואה אינם מעיקר הדין אלא ממידת חסידות, שהרי הוא עצמו פסק בספר מלחמות ה'¹⁵ שמי שמחמיר על עצמו בשבת ולא נעזר ברפואות, הרי זה מתחייב בנפשו, וכן פסק הרמב"ן בספרו 'תורת האדם'.¹⁶ יתר על כן, הרמב"ן עצמו כתב (ויקרא, שם) לגבי הרפואות 'שהתורה לא תסמוך דיניה על הניסים', ולכן חייבה את המכה בתשלומי רפואה. לפיכך ניתן לומר שלפי הרמב"ן מעיקר הדין אדם אינו מצווה לסמוך על הנס בענייני צבא ורפואה, אולם מצופה ממנו לנהוג לפני משורת הדין, ולהאמין שהקב"ה הוא שמרפא חולים ומנצח מלחמות, ולכן הוא אינו מוכרח לעשות את מרב המאמצים להשיג רופאים או סוסים רבים. ובאמת, פרשנים חלוקים בהבנת שיטת הרמב"ן בעניין איסור המלך להרבות סוסים. יש שהבינו שהוא דורש להמעיט סוסים ממחנה המלחמה, כדי 'שלא יבטח על רכבו כי רב'. לעומתם יש פרשנים שהבינו שאין חובה להמעיט את המחנה, אלא 'שיהיה מבטחו בהשם אלהיו'. נעניין קמעא בשיטות השונות, ונבחן את הדברים. הרב יגאל אריאל¹⁷ נותן דעתו למחלוקת השקפתית זו, וטוען שלפי הרמב"ם אסור לסמוך על הנס, והמלך צריך להכין את צבאו בצורה המיטבית ביותר למלחמה. לעומתו

13. ראה על כך עוד שו"ע, יו"ד סי' שלו; ט"ז וברכי יוסף לשו"ע, שם; אבני נזר, חו"מ, סי' קצג; שו"ת האלף לך שלמה, או"ח סי' שנא; חזון עובדיה, אבלות, הלכות רפואה, סי' א ס"ק ב; שו"ת ציץ אליעזר יא, סי' מא; אנציקלופדיה הלכתית רפואית ג, עמ' 420-425. וראה עוד ספר העיקרים ד, ו.

14. ייתכן שהשלכה נוספת ממחלוקת רמב"ם ורמב"ן נמצאת בדיני מצור שעושים בשעת מלחמה. במשך חכמה (במדבר לא, ז) נאמר: 'דהרמב"ן סובר דכמו דהיה מצוה לבקש לשלום, כן היא מצוה לחוס על נפשם ולהניח להם איזה צד להציל נפשם, ולהניח צד אחד פנוי להיות להם מקום לברוח. אבל הרמב"ם סובר דהוא אופן מאופני המלחמה, היינו למוד בחוקות המלחמה, שאם יקיפו אותם מכל צד, ומהתייאשם בחייהם כי יפלו ביד צר, יעמדו על נפשם בכל שארית כוחם ויוכלו לעשות חיל, כאשר ידוע בקורות העתים'. כלומר לפי הרמב"ם מצווה זו באה לסייע לאנשי המלחמה, והיא אינה מגבילה את הפעילות המבצעית. לעומת זאת, הרמב"ן סובר שהתורה מחייבת את אנשי הצבא להשאיר פתח מילוט בעת מצור, אף אם החיילים יסתכנו בכך. ייתכן שהרמב"ן הולך כאן לשיטתו שמגבילה את סוסי הצבא כדי להזכיר לאנשי הצבא שניצחונם יבוא בזכות ה' ומצוותיו. וראה על סוגיה זו אצל הרב ולדנברג, הלכות מדינה, חלק ב, פרק ז; ר"י קופמן, הצבא כהלכה, פרק א, עמ' יא-יב. וראה להלן הערה 19.

15. מלחמות ה', סנהדרין עד ע"ב בדפי הרי"ף.

16. תורת האדם, שער המיחוש, ענין הסכנה, אות ה, ד"ה באין מעמידין; ראה עוד חזון עובדיה שם.

17. הרב יגאל אריאל, עוז מלך, עמ' 171-172.

הרמב"ן טוען שמצוות ביטחון בה' באה לידי ביטוי במיעוט מסוים של סוסי מלחמה. לרמב"ן, מלחמות ישראל מתנהלות בדרך ניסית ומופתית, ולכן למלך אסור להרבות מדי בסוסי מלחמה, כדי שהמלך לא יבטח בהם אלא באלוקיו. אומנם הרב אריאל מסייג את המחלוקת ואומר שגם לרמב"ן צריך להכין אמצעים צבאיים ממשיים, אולם 'אסור להרבות ברכב וברזל ואין להתמכר לכוחניות', כדי שלא ישכח שה' הוא עושה המלחמות. אף הרב אברהם אבידן¹⁸ טוען שגם היום, כאשר הצבא כבר אינו משתמש בסוסים, אסור להגדיל את הצבא יתר על המידה, והמלך צריך להכניס את עצמו בסכנה - ולו גם סכנה מועטת - כדי לבטא את היותו בעל ביטחון. לטענתו, הרמב"ן אומנם לא רשם שיעור ברור לגודל הצבא:

אך אפשר שהשיעור הוא שלא ירבה לו סוסים יותר ממה שיש לאויב, וזהו שכתב לא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאד.¹⁹

עם זאת, ברור שאין כוונת הרמב"ן שהמלך ימעיט בביטחון תושביו ובשלמות ארצו.²⁰ לעומתם, הרב דוד מן²¹ כותב שאף לרמב"ן אסור לסמוך על הנס, והתורה אינה מגבילה אלא רק סוסי רכיבה, ולא סוסי לחימה. לטענתו, החשש הוא שלמלך יהיו סוסים רבים שאינם צורך צבאי, ואז ירום לבבו, ככלל, ובמלחמה יבטח בכוחו הרב. חיזוק לשיטה זו ניתן להביא מדברי האברבנאל (דברים יז), שאינו מגביל את צבא המלך, ומבאר את שיטת הרמב"ן:

לא ישים גבורתו בסוסים, כי תשועתו ותקוותו תהיה באל חי ולא בגבורת הסוס יחפץ, וכבר בא בקבלה האמתית בפרק כהן גדול ובספרי ולא ירבה לו סוסים אבל מרבה הוא לו כדי רכבו ופרשיו, וכאמרו ולא ישיב את העם מצרימה, אין הכוונה בו שיאסור ללכת למצרים להתעסק בסחורה ולא לקנות סוסים כי הנה איסור ההליכה למצרים אינה כי אם לדור שמה, כמו שבא בירושלמי בשלהי סנהדרין והביאו הרמב"ן, ולא יקשה אמרו ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס כיון שקנין הסוסים סחורה היא ואין הסחורה אסורה למצרים, אבל כיוון הכתוב שהמלך לא ירבה לו סוסים מארצו ומיתר הארצות ולא יבטח על רכבו כי רב הוא, ועל פרשיו כי עצמו, אבל יהיה מבטחו בהש"י, ולפי שריבוי הסוסים והבטחון יביאם ללכת מצרים בעת צרה ולבטוח בהם.

האברבנאל מצטט בפירושו קטעים רבים מדברי הרמב"ן, ונראה שהוא מסכים לדבריו. לדעתו, 'בקבלה האמתית' - היינו בדברי חז"ל שבתלמוד ובספרי, התירו למלך להרבות סוסים לצורך מחנהו. על כן, לשיטתו, האיסור אינו אלא לחשוב שהסוסים הם אלה

18. אמרות מלך, על הרמב"ם הל' מלכים פ"ג ה"ג, חידושים כד, וביאורים כ.

19. שם, ביאורים כ.

20. ראה רמב"ן דברים כג, טז, שטעם האיסור להסגיר עבד אל אדוניו הוא 'שבענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבויים הבורחים משם'. וראה משך חכמה ויקרא (כה, כט), שהוא הטעם אף לעניין בתי ערי חומה שנחלטים כעבור שנה, שם ציוותה התורה שלא ישובו למוכר כדי שהרוכש ישמור על ביטחון עיר המבצר.

21. באר מרים, על הרמב"ם הלכות מלכים, פ"ג ה"ג.

שיביאו את הניצחון, ואם יחסרו סוסים, יבקשו עזרה צבאית ממצרים. כלומר אף מדבריו עולה שאין צורך להגביל את הכוח הצבאי, אדרבה - תפיסה כזו מנוגדת 'לקבלה האמיתית'.

ג. לדרכם של יהושע בן נון ודוד המלך

נמצאנו למדים שפרשנים חלוקים בהסבר המחלוקת בין הרמב"ן לרמב"ם לגבי ריבוי הסוסים. עתה נבחן אם ניתן להביא ראיה לאחת השיטות מדרכו של דוד המלך בניהול צבאו. בספר שמואל ב', שמתוארים בו ניצחונות דוד המלך, נאמר (שמו"ב ה, ג-ד):
וַיֵּךְ דָּוִד אֶת הַדְּדַעְזֹר בֶּן רַחֵב מֶלֶךְ צֹבֵה בְּלַכְתּוֹ לְהַשִּׁיב יָדוֹ בְּנֵהַר פְּרָת. וַיִּלְכֹּד דָּוִד מִמֶּנּוּ אֶלֶף וְשֶׁבַע מֵאוֹת פְּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רִגְלִי, וַיַּעֲקֹר דָּוִד אֶת כָּל הָרֶכֶב וַיֹּתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רֶכֶב.

רש"י מפרש שהסיבה להנהגה זו של דוד היא 'משום לא ירבה לו סוסים'.²² לפרשנותו, ממעשי דוד נראה שאף בסוסי מלחמה קיים איסור 'לא ירבה לו סוסים', ולא דווקא בסוסי מרכבתו.²³ כך עולה גם מפירושיהם של רלב"ג, ר' ישעיה מטראני ור' יוסף קרא (שם). ניתן א"כ להביא מכך ראיה לשיטות המבארות בדעת הרמב"ן, שצריך להגביל את סוסי המלחמה. חיזוק נוסף לכך ניתן לראות מהתלמוד הירושלמי. על משנתנו האומרת 'לא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו', מוסיף הירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"ו): 'על שם ויעקר דוד את כל הרכב וגו''. מהתלמוד הירושלמי נראה אפוא שאיסור 'לא ירבה לו סוסים' מגביל גם סוסי מלחמה. לעומת זאת, ראינו שהתלמוד הבבלי אינו מגביל את סוסי הלחימה, ודוד היה יכול לקחת את הסוסים למחנהו, אלא שנהג לפנים משורת הדין.²⁴ דומה שראיה לדברי הירושלמי ניתן למצוא ממה שנאמר אצל יהושע (יא, ו):
וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ אֵל תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי מֵחַר כַּעַת הַזֹּאת אֲנֹכִי נֹתֵן אֶת כּוֹלֵם חַלְלִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת סוּסֵיהֶם תַּעֲקֹר וְאֶת מִרְכַּבוֹתֵיהֶם תִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ.

המפרשים מסבירים שלעקר פירושו לחתוך את רגלי הסוסים, שלא יהיו ראויים למלחמה.²⁵ על כן, מפשט הפסוק עולה שיהושע מצווה לעקר את הסוסים, כדי לא לעבור על האיסור המפורש בספר דברים. כך אף נראה מפירוש המלבי"ם שכתב: 'לבל יבטחו ישראל עליהם במלחמתם, וכבר נצטווה המלך בל ירבה לו סוסים'. אף הרד"ק מסביר שליהושע אסור להרבות יותר מדי בסוסי מלחמה, ואיסור זה חל גם על המשך מסעו לכיבוש הארץ.²⁶ נראה אם כן שהרמב"ם סובר כתלמוד הבבלי שאין הגבלה לסוסי

22. וראה בפירוש המיוחס לרש"י דברי הימים א' יח, ד.

23. ראה על כך חשבונות של מצווה, לאדר"ת, מצוה תצט, עמ' שמו.

24. יש הטוענים שאף הירושלמי סובר כבבלי, וראה דברי טובה (טאוב) מלכים א' ה, ו, שמהירושלמי משמע שדוד החמיר על עצמו, ולא עשה כן מעיקר הדין. אולם ראה עולת כהנים (קוסובסקי-שחור), יומא, עמ' קסט ד"ה ודע דשיטת הירו', שהירושלמי חולק על הבבלי.

25. ראה רד"ק לשמואל ב' ח, ד, שמבאר מדוע דוד מעקר את הסוסים ולא ממית אותם.

26. לעומת זאת, ראה דעת סופרים (רבינוביץ), ח, שמואל ב' ח, ד, שאצל יהושע (יא, ו) הייתה הוראת שעה לשרוף מרכבות ולעקר סוסים, וכן נהג דוד כהוראת שעה, אך לא קבע זאת כהלכה לדורות.

המלחמה, והמלך אינו מצווה לסמוך על הנס.²⁷ בשיטת הרמב"ן קיימים שני הסברים: יש הטוענים שאף הוא סובר כתלמוד הבבלי, שאינו מגביל את סוסי המלחמה, אלא מצווה לבטוח בהשם. לעומתם, יש הטוענים שהוא סבור כי קיימת הגבלה על עוצמת המחנה הצבאי, וייתכן שכך שיטת הירושלמי, רש"י, רד"ק, רלב"ג, רי"ד ומלבי"ם. האברבנאל טען ש'הקבלה האמיתית' היא כפי התלמוד הבבלי, וייתכן שבכך הוא בא לחלוק על ההבנות בתלמוד הירושלמי אשר מגבילות את סוסי המלחמה.²⁸

ד. הגבלת הכוח הצבאי במשנת הראי"ה

כרקע הגותי לסוגיית ריבוי סוסי המלחמה, נבקש לעיין בקצרה בדברי הראי"ה קוק על אודות יתרונות וחסרונות שבעוצמה הצבאית. בבבלי ברכות (נד ע"ב) מסופר על מקומות שהרואה אותם צריך להודות על ניסים שנעשו לישראל. אחד מהמקומות הוא האתר שמצויה בו האבן הגדולה שביקש עוג מלך הבשן לזרוק על עם ישראל:

אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה, אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי, איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עליהו ואיקטלינהו. אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה, ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי ונקבוה ונחית בצואריה. הוה בעי למשלפה, משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה, והיינו דכתיב שני רשעים שברת (תהלים ג, ח), וכדר' שמעון בן לקיש, דא"ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב שני רשעים שברת - אל תקרי שברת אלא שרבבת. משה כמה הוה עשר אמות, שקיל נרגא בר עשר אמין, שוור עשר אמין ומחייה בקרסוליה וקטליה.

מסביר הראי"ה (עין איה, ברכות פרק ט אות ח) שעוג חשב שדי בגבורה חומרית כדי לנצח עם שבא עם רוח ואמונה. עוג, שבנה את ממלכתו על עוצמה צבאית בלבד, ניגש למלחמה כשמחשבתו היחידה היא כיצד להגביר עוד את גדולתו החומרית. הוא אינו חושב על אפשרויות נוספות לנצח בקרב:

וכן משפט היחיד המתמכר רק לעוז גופני, וכן משפט העם כולו האומר לחיות רק על אגרופו וכח ידו, הוא ירגיש לעת זקנתו ההיסטורית כי גבורתו תהיה לו למוקש. הרצון להוסיף עוד ועוד כוח צבאי בא על חשבון 'החיים הרוחניים'. השיניים הן אלה שתפקידם להגדיל את הגוף, ודווקא הן שבסופו של דבר היו נקודת התורפה של עוג, שהתבסס עליהן יותר מדי.

27. הרמב"ם פסק בבבלי, אף שהראב"ד כתב עליו: 'זה הרב דרכו להיות סומך על הירושלמי' (השגות להלכות קרית שמע פ"ג ה"ו). אף ביאור הגר"א, או"ח סי' תקמו ס"ק ה, כתב שהרמב"ם 'סמך על הירושלמי כדרכו ברוב המקומות'. ייתכן שהסיבה לפסיקתו של הרמב"ם כאן בבבלי היא שהירושלמי אינו אוסר במפורש להרבות סוסים לצורכי המלחמה, וניתן להסביר שדוד המלך נהג לפניו משורת הדין או שהייתה זו הוראת שעה. וראה על כך בדעת סופרים, שם.

28. וראה אברבנאל, לספר שמואל ב' ח, ד שדוד המלך לא לוקח יותר מארבע מאות סוסים, כי הוא יודע 'ששקר הסוס לתשועה'. נראה שדבריו אלה הולמים את פירושו לתורה, שבו הוא מתיר להרבות את המחנה הצבאי ככל שנדרש, אך בד בבד דורש מהמלך להבין שהניצחון יבוא בזכות אמונה בהקב"ה.

כל גויים שכחי אלהים אשר שמו בשר זרועם ומן ה' יסור ליבם, גבורתם תביאם למצב מר כזה שתהיה עליהם עצמה למשא, והשתעבדותם אל חיי החומר תגדל עליהם עד שלא יוכלו להישלף ממשאם הכבד והמר ולעת פקודתם יאבדו. גם משה רבנו היה גיבור, אלא שלהבדיל מעוג, גבורתו הייתה גם בגופו וגם ברוחו. משה היה בגובה עשר אמות - 'מידה גדולה והגונה, אומנם לערך ענקותו של עוג מה היא'. הגבורה הגופנית הענקית של עוג 'בלעה בקרבה את הנשמה ושאר הרוח'. משה רבנו - לעומת זאת - כלל לצד ההיבט הגשמי גם 'כלים שמצא בחכמת לבבו'. ובהמשך: ובמגע מועט של הגבורה הטהורה הבאה בכוח בריאות הנפש הזכה בגוף טהור ובריא, תפול הגבורה המגושמת החומרית ולא תוסיף לקום. לאור דבריו הרעיוניים של הראי"ה, כאשר נחזור לדון בעניין ריבוי סוסי המלחמה נוכל לטעון שאין כאן בהכרח מחלוקת. השיטות הסוברות שצריך להגביל את הכוח הצבאי מכוונות למצב שהתפיסה הלאומית היא כשל עוג מלך הבשן, שאינו סומך אלא על חומריות ועוצמה גשמית - 'כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה' (דברים ח, יז). לעומת זאת, מותר ואף רצוי להגדיל את העוצמה הצבאית, ובלבד שהמדיניות משאירה מקום לגבורה, רוח וחכמה, היינו צבא חזק כיחס גודלו של משה רבנו מול שאר אנשים. בשעת מלחמה ייבחנו האומה והמלך אם הם הולכים בדרכו של עוג, ומנסים לחפש כלי מלחמה נוספים, או שהם הולכים בדרכו של משה ומנסים לחשוב על פתרונות יצירתיים תוך זכירת ה' - 'כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל' (שם שם, יח).

